

היתה צעירה בכנרת אשר בגליל

אסף שלג

כדי למלא את החלל שהשאירה אמה בשתיקתה העיקשת על השואה הטליאה וביימה הבת מיכל גוברין עשרות סיפורי חיים עליה משברי עדויות, מפרפרות מיד שנייה ושלישית, ממסמכים ארכיוניים ומעדויות ששועתקו אל הכתב

השתיקה של אמא, מאת מיכל גוברין, הוצאת עם עובד, 2026, 548 עמודים

שמית מוגדר "השתיקה של אמא" כריר מן, אך בפועל זהו שרשרת סיאן של מיי נאטורות המתוות יחד לרשת סמיכה של קולות, מרקמים וגוונים צליליים, תגובות נגד לחללים השתוקים שגוברין מנסה לאכלס במלים, בשפה שנשברת ולפעמים שוברת את זו שמתגרה בגבולותיה. מה ששחקן הוא עברה של האם קנה לאוב (לימים רנה גוברין), הגיבורה שסביבה עשרות סיפורי חיים שגוברין תבת, מיכל הספרים המחוזות, היא לאה ומכיימת משברי עדויות, מפרפרות מיד שנייה ושלישית, ממסמכים ארכיוניים ומעדויות ששועתקו אל הכתב.

השעותוקים האלה ויפיעו שוב ושוב ברומן. אלה גירסאות של אמת ובריה שפרתית שאינן הפכים אלו של אלו. בכללים בהם סיפוריה של רגה, של בעלה גוטס שנרצח בראשית מלחמת העולם השנייה, ושל בנה מארק שבגיל שמונה הופרד ממנה בגטו פלשום ונשלח לאושוויץ. רגה תגיע לשם אחריה אבל תשורר, אחרי זועות שנמשכו בלי קצם עד ברגן בלזן ובין השאר גורו את שתיקתה. גוברין תפר את השתיקת האם אחרי מותה בזמן שאמר, אחיה למחצה, יכונן בה כפילות קשה, מותו יהיה תנאי והמשך החייה שלה. המשך אכזרי כשי ריחוק, סימטריה מיותרת שגוברין מתרחקת בהצלחות שנות לאורך כל הספר.

תוכן העניינים מונה שישה חלקים, ובפרט על זו ספירה שנתפצלת לרסיסי סיפורים שראשיתם בשנות ילדותה ונעוניה של גובין רין תבל אביב, במרחב שבו הקרטוגרפיה היא צלילית ומתסבנת דרך רובין "השפה הרכה", פולנית. המצולל הזה מברל את קרובי משפחה וחתה משאר ידי העיר והגופים שהם מגלמים, כפי שקרא לזה המלחין אלכסנדר בוסקר ביץ' בשנות החמישים והקדים אותו ברנג ב"עצבים", שבגליל השפת שלו רסם גם את מצוללה של "חברה פולנית" יהודית רכה.

החלקים העוקבים בתוכן העניינים הספיר רלי הם ביוגרפיות נוטלואות בכאב וביופי של רגה ומארק, ואחריהם "תיאטרון האכזריות", כפי שגוברין מכנה זאת, של החיים בגטו פלשום, באושוויץ ובברגן בלזן. בפרקים האלו גוברין נוגתת חיים לאמה, לגשיותה השופעת ("על מדון פנינה התפשטה. האור הלכין את עירומה", עמ' 250), נורית כתבת את הספר גם למען אחיה למחצה מארק, כרי יסיסיפה להתאבה ואפילו יוכה לריגוש מיני תמים. ברגעים האלו תנסה אחותו מיכל לבלום ולהאט את הסוף הבולתי נמנע.

את מעוף הדמיון של מארק, שמשמש כביסו אלו אורלו של אביו הנרצח בכל פעם שתארוכו לו סכנה, מעקיקה לו גוברין מאות גדולה וכאם. היא מוסרת לו, ולנו הקוראים, בריות מפרפרות שאין להן מקור ואין האמת סרגל הכלים שלה. היא ממחזית אותן למען מיי שבתות נתן לה חיים, אבל לא ציונה אותם. ולכן האפיוורה האחרונה בתוכן העניינים, "הקימה הממות", אינה מתממשת בגבולה אלא במתן קול לעוד ועוד דמויות שחירותן נתבעה בתחרה וחייתן והנהגתן בתעוזה. הדיר ביו הוא לא יתכנס תחת מכנה משותף.

גוברין מרגלת בין סצינות מהעבר הרחוק והקרוב, בין המפגשים שלה עם הדמויות השור נות מעבר של אמה, ההתכתבות עם מוסדות וארכיונים, שיתוק טלפון דרמטי או מוסתך לות ומסעת בצעיר התנועה והמות של מילון. את הדיאלוגים האלו היא תסמן ויוואלית, כמו בפרטיטורות, והסמנים היוואלית ביותה רגה התפרקים המפרירים בין מניאטורה אחת לאחת והם בחוקה שתיקה קצה או סיום רטורי מקומי. לפעמים אלו יישאו תתיכותיה ולפעמים רק כוכבית, וקל לדמיין שאלי רפי טיוטה קרמו לגיסיה הסופית כפי שזו העזמה בספר. במקומות לא מעטים ישנם ריחוחים אסימטריים בין הפסיקאות שכתב מניאטורה נתונה שהמשמשים כפאורה לפני מעבר לזמן שונה, לבמה אחת, למצולל חרש. האלו נוספים לעתים גם כמורגים ארוכים שביניהם גוברין יוצרת עד כיס זמן דרכם השגיר את הקיר ראים לממד שממנו תיטול עוד פיסה להשלים את מה שמילא אי אפשר. המהפכה הנשנית מלאי דוד וחמלה ובשום רגע אינם מפתחים מעצמם כדי להיות תמונת תשלום לחלאת השואה בישראל. את ההלאת המליפים החיים של רגה, של האחים והחוריים שלה, של משפחתה המורחבת, תבריה לספסל הסיפור, בעלה, מארק, מאהביה, בעלה השני בישורא, בתה (גוברין עצמה) ואפילו נכדותיה שמבלי חות רלענע קצר בו שלוש נשים משולשות דורות יושבות כספסל אחד.

צריך לשמוע מקרוב את הטקסט הזה ולה קשיב למוסיקה שלו. כך למשל המצוללים הפולשים ליריתם החרשה של הוריה של רגה שבתות נתן לה חיים, אבל לא ציונה אותם. ולכן האפיוורה האחרונה בתוכן העניינים, "הקימה הממות", אינה מתממשת בגבולה אלא במתן קול לעוד ועוד דמויות שחירותן נתבעה בתחרה וחייתן והנהגתן בתעוזה. הדיר ביו הוא לא יתכנס תחת מכנה משותף. גוברין מרגלת בין סצינות מהעבר הרחוק והקרוב, בין המפגשים שלה עם הדמויות השור נות מעבר של אמה, ההתכתבות עם מוסדות וארכיונים, שיתוק טלפון דרמטי או מוסתך לות ומסעת בצעיר התנועה והמות של מילון. את הדיאלוגים האלו היא תסמן ויוואלית, כמו בפרטיטורות, והסמנים היוואלית ביותה רגה התפרקים המפרירים בין מניאטורה אחת לאחת והם בחוקה שתיקה קצה או סיום רטורי מקומי. לפעמים אלו יישאו תתיכותיה ולפעמים רק כוכבית, וקל לדמיין שאלי רפי טיוטה קרמו לגיסיה הסופית כפי שזו העזמה בספר. במקומות לא מעטים ישנם ריחוחים אסימטריים בין הפסיקאות שכתב מניאטורה נתונה שהמשמשים כפאורה לפני מעבר לזמן שונה, לבמה אחת, למצולל חרש. האלו נוספים לעתים גם כמורגים ארוכים שביניהם גוברין יוצרת עד כיס זמן דרכם השגיר את הקיר ראים לממד שממנו תיטול עוד פיסה להשלים את מה שמילא אי אפשר. המהפכה הנשנית מלאי דוד וחמלה ובשום רגע אינם מפתחים מעצמם כדי להיות תמונת תשלום לחלאת השואה בישראל. את ההלאת המליפים החיים של רגה, של האחים והחוריים שלה, של משפחתה המורחבת, תבריה לספסל הסיפור, בעלה, מארק, מאהביה, בעלה השני בישורא, בתה (גוברין עצמה) ואפילו נכדותיה שמבלי חות רלענע קצר בו שלוש נשים משולשות דורות יושבות כספסל אחד.

מיכל גוברין: צילום: נעמה גרינבאום

בקרוב, הדירה מפולשת האור מרלחות הדי כוכית המטקסיות אל רחוב פאלינסקה מעל צמרות גן המגור הם בבת אחת "הארוחות התגניות", והשעורים, והרשרות, והנאמים, ואספות הצדקה, ומפגני מכבי, וקולות הת פילה והלימוד שפוגעה מהחלונות, ושידורים ציוניים ונעמיות טנגו, ובכל שבת יתמלאו הרחובות בחוללים לבתי הכנסת, אבות מבגני בעות ונכניהם לירם ונשים בבגרי אטסל לצד ילדותן בשמלות צבעוניות, ונצאמת מהתפילה יתערבו בצעירים הממחרה למפגשי תנועות הנוער" (עמ' 135). לא במסרתה השיר "קוּתָה צ' עִידָה בְּכִנְרַת אֲשֶׁר בְּגִלִיל" מופיע ארבע פעמים בספר, והמשך מלות השיר מתבקש כן, "קֵץ הַיּוֹם הַיָּתָה קֶדֶר / שִׁיר תְּהֵאָה וְגִיל / כֵּל הָאֵם הַיָּתָה שֶׁרָה / שִׁיר אֶחָד הָיָה יָקָר / קֶדֶר / שֶׁ...".

את השיר הזה למדה רגה בילדותה. בפעם הראשונה ברומן הוא מבלית במחתת קו אופיינית מידה הרבש של רגה גוטס בפלשום תינה ב-1935 ומשם לאותו השיר ששרה רגה לבתה מיכל. ברגע הזה השיר המעגלי נהפך במלותיה של גוברין, ל"ציגון נוגה החודר עד אין קץ" (עמ' 178). גוברין אינה טועה כאשר לציגון. קרמו לשיר הזה ורסיה באוקראינה, רוסית ואפילו יידיש, והמוסיקה השתנתה רק בהתאם למקצב השפה שהולבש עליה אבל לא יצדה רוסיות מלודית מובנת. בהדרגה גם אם כן ייתפרד השיר הזה למטונים לריבוי הגרסאות שאין להן מקור, ממש כמו המיי נאטורות ששחיות את הספר כולו.

בתופעת השנייה מופיע השיר בדמיונו של מארק כשהוא שומע את "הגרולים מברבים על זרבים נוראים, ונאנחים... רומל מתקדם בצפון אפריקה, הם מתקבצים לארץ ישראל; מארק מקשיב ממיטתו של הכיסאות וחושב על איץ ישראל, ועל הצעירה בכנרת בגליל מהשיר העצוב שלא נגמר. עכשיו היא בסכנה

גדולה, והוא שר לעצמו את בשקט את השיר שלא נגמר, כדי להגן עליה" (עמ' 262). וכי פעם השלישית הוא מופיע כקנון בשני קולות שכבת האחרונה בבית הילדים בגטו פלשום, "המחנכות, שרובן כבר ליוו למות הנשים של בתי יתומים, ביקשו במוצאי שבת מהילדים שכל אחד מהם יניח ליד הכר שלו את מה שהוא הכי אוהב... כדי להשקית את הילדים, ולא פחות את עצמן, שרו יחד בקול את 'היתה צעירה בכנרת אשר בגליל'" (עמ' 395).

ואם שני האזכורים הראשונים של השיר הומרו לקנון במופעי השלישי, האזכור הרביעי והאחרון מופיע בקצהקצהו של הספר תורר למופע הראשון של השיר, אבל הפעם דויד תעלים שר רגה, "אמא כבגד כי שחור מרימה וזרוע במרומי גדרה, וזהרת. שעה מונה בצחוק משחורר (סביבה סבך אקליפ, טס, בנראה על גדות הכנרת; כמעט אפשר לשמוע שוב את קולה הנוגה שר: 'היתה צעיר' רה בכנרת..." (עמ' 527). הציטוט האחרון של השיר מחזיר לרגה את המנגינה שלמדה בילדותה ומוסיף קול לתמונתה שנישאת על שער הספר, תמונה שהיא הפיסה היוויואלית היחידה ברשת הסיפורית הזאת שצלמה כזמן מלחמה ארשת שפרעה ביישוב בנובמבר 1947. עוד קולות מליחיים את חלקיו האחר

רונים של הספר, קולות נשים, מנגינים נשים, פרי עבודת האיסוף של גוברין, האזינו על החירות של אמה שהחיוק האחת את הש ניהה כמסע לאושוויץ, בצעדת המוות ובכברן בלזן. העדויות האלו מוסרות בקולות הצי רורים של נשים מבוגרות שאחרי מותה של רגה מגלות לבתה מי היתה אמה, מגלות לה פרטים חרישים על מאבקיה במחתות ופוע לה. כל ברל מירדע כזה נהפך מיד לחומר גלם. בתת-פרקים "אושוויץ-ביקנאז", "צעדת המוות" ו"ברגן בלזן" חלק קולות השור נהפך לכעין אורטוריה. חלק העדויות שור ברת בחירות גיניים, את הוראות בימרי, של גורר שכתובות בגופן אחר והסולניות מור באות כעת במלותיהן שלילן לבמה שסאלסת העצם, על ידי הקינדרהיים" (עמ' 433). ושבו מוסיקה מלכצית, כזו שאינה שפיעה עמוד ערומות וחוכו, שלא לומר התפללו, למות, "עמר קציני אסיאב מעלילים ארוכים והת' לוצצו. ניגנו את מלחמה. מבגלי" (עמ' 435).

שיא המלאת באפיוורות האלו מואב ברגע עזר כמעט, שבידו שפעת לילה מוארה, כשהגה מנגבת את מפשעתה של פיסת נייר גזורה מעיתון ומגלה שהנייר המ כוסה ברפוס שחור "היה סגוג בקישרי וסו ומכתימו דם, אצבעותיה היו מגואלות ברם שזרם דמיהן, רעדו אחו בגופה. היא נשענה לאחור על האסלה, נושמת עמוק את הדיח המר, העז" (עמ' 490). חיים: